

Міжнародне
право
прав людини

Застосування міжнародних норм з прав людини судами України та США: порівняльний аспект

Мирослава Антонович

У статті аналізується практика застосування міжнародних норм з прав людини судами України та США. Наводяться приклади застосування норм міжнародних договорів з прав людини Конституційним Судом України, Верховним Судом України та Миколаївським обласним судом у порівнянні з практикою розмежування між самовиконуваними та несамовиконуваними міжнародними нормами з прав людини, що проводиться судами США. Розглядається питання про імплементацію судами США міжнародного звичаєвого права та прецедентного права, які є частиною права країни і відкриті для застосування, на відміну від України, де застосування цих міжнародно-правових джерел все ще залишається проблематичним.

The article deals with the implementation of international human rights norms by the courts of Ukraine and the United States. The author provides examples of how the Constitutional Court of Ukraine, the Supreme Court of Ukraine and Mykolayiv Regional Court have used international human rights instruments. Unlike the Ukrainian courts, courts in the United States differentiate between self-executing and non-self-executing international norms. The author also examines the implementation of international customary law and case law by the US courts. Whereas international customary law and case law have become parts of American procedure, their implementation in Ukraine still remains problematic.

Мало хто заперечуватиме, що імплементація міжнародних норм з прав людини нині є важливішою, аніж прийняття нових міжнародно-правових актів з прав людини. І хоч про важливість імплементації міжнародних актів з прав людини у внутрішньодержавні правові системи почали говорити ще з середини ХХ ст.¹, ця проблема продовжує залишатись актуальною і до кінця невирішеною. Особливо важлива вона для молодих держав, які порівняно недавно стали повноправними суб'єктами міжнародного права і, зокрема, ввійшли до міжнародної системи захисту прав людини. Однак і "зрілі" демократії, як свідчить практика, також мають проблеми з імплементацією міжнародно-правових норм у внутрішньодержавні правові системи.

Поняття "імплементація" є досить широким і включає імплементацію міжнародно-правових норм як на міжнародному, так і на національному рівнях. Крім того, можна говорити про імплементацію міжнародно-правових норм у національне законодавство та у судову практику держав. Окремі аспекти впровадження міжнародних договорів і рішень міжнародних правозахисних органів у внутрішньодержавну правову систему розглядалися українськими науковцями та практиками², однак порівняльні дослідження застосування міжнародних норм (як договірних, так і звичаєвих) у правових системах різних держав, зокрема в судових рішеннях України та США, не проводились, що і є метою даної статті.

У проблемі застосування міжнародного права з прав людини у внутрішньодержавних правових системах можна виділити три аспекти: 1) застосування міжнародних договорів з прав людини; 2) застосування міжнародних звичаєвих норм з прав людини; 3) застосування рішень міжнародних контрольних та правозахисних органів у практиці внутрішніх судів.

Україна проголосила чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, частиною національного законодавства України (ст. 9 Конституції України). Разом з тим, у ч. 2 ст. 9 Конституції зазначається, що "укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України", чим визнається верховенство Конституції над міжнародними договорами. Верховний Суд України у постанові Пленуму № 9 від 1 листопада 1996 р. витлумачив цю статтю таким чином, що "суд не може застосувати закон, який регулює правовідносини, що розглядаються, інакше як міжнародний договір. У той же час міжнародні договори застосовуються, якщо вони не суперечать Конституції України"³.

Нині вже маємо приклади застосування судами України міжнародно-правових норм у різних контекстах. Так, у справі Конституційного Суду України за конституційним зверненням громадянина Солдатова Г. І. щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України, ст. 44 Кримінально-процесуального кодексу України, ст.ст. 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 16 листопада 2000 р., навівши положення ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основних свобод (надалі - Європейська конвенція), ст.ст. 2,14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (надалі - МПГПП), "Основні принципи, що стосуються ролі юристів", прийняті восьмим Конгресом ООН з питань попередження злочинності і поведження з правопорушниками 1990 р. (принципи 1, 19), Конституційний Суд України витлумачив положення частини першої ст. 59 Конституції України про те, що "кожен є вільним у виборі захисника своїх прав" як конституційне право підозрюваного, обвинуваченого і підсудного при захисті від обвинувачення та особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, з метою отримання правової допомоги вибирати захисником своїх прав особу, яка є фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи⁴.

У мотивувальній частині рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням жителів міста Жовті Води щодо офіційного тлумачення ст.ст. 55, 64, 124 Конституції України зазначається: "Частина перша ст. 55 Конституції України відповідає зобов'язанням України, які виникли, зокрема, у зв'язку з ратифікацією Україною Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Конвенції про захист прав людини та основних свобод (Рим, 1950 р.), що згідно зі ст. 9 Конституції України "є частиною національного законодавства України"⁵.

Верховний Суд України у постановах пленумів також звертається до положень чинних міжнародних договорів України. Так, у постанові Пленуму № 5 від 25 травня 2001 р. "Про внесення змін та доповнень до постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 р. № 4 "Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди" Верховний Суд постановив, що хоч суди в основному правильно застосовують норми законодавства щодо права фізичних та юридичних осіб на відшкодування моральної (немайнової) шкоди, заподіяної внаслідок порушення їхніх прав і свобод та законних інтересів, вони рідко застосовують чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. П. 1 постанови № 4 від 31 березня 1995 р. доповнено абзацом другим такого змісту "Відповідно до ст. 9 Конституції чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Зокрема, до них належить ратифікована Верховною Радою України Конвенція про захист прав людини та основних свобод, яка, як і інші міжнародні договори, підлягає застосуванню при розгляді справ судами".

Суди декількох областей України вже також посилались на норми Європейської конвенції та рішення Європейського суду з прав людини. Як зазначає суддя В.П. Паліюк, прикладом позитивного результату від здійснених Радою Європи науково-теоретичних та інформаційно-методичних заходів є те, що судова колегія в цивільних справах Миколаївського обласного суду вперше в Україні при розгляді касаційної скарги Т. і К. на рішення Первомайського міського суду від 6 травня 2000 р. у цивільній справі за позовом П. до Т., К. та редакції газети "Заповіт Леніна" про захист честі, гідності і ділової репутації керувалася положеннями ст. 10 Кон-

венції про захист прав людини та основних свобод та рішенням Європейського суду з прав людини у справі Лінгенс проти Австрії⁶. Положення статті 10 Європейської конвенції та зазначене рішення Європейського суду також застосовувались судовою колегією в цивільних справах Миколаївського обласного суду при розгляді касаційної скарги О. на рішення Новобузького районного суду Миколаївської області від 21 липня 2000 р. у цивільній справі за позовом К. до О. про захист честі, гідності, ділової репутації та відшкодування моральної (немайнової) шкоди⁷. Оскільки суди першої інстанції, задовольняючи позовні вимоги зазначених вище державних службовців, не взяли до уваги те, що ст. 7 ЦК УРСР не повною мірою відповідає положенням ст. 10 Європейської конвенції, а також не врахували рішення Європейського суду в справі Лінгенс проти Австрії, рішення районних судів було скасовано, а справи повернуто на новий розгляд⁸. При розгляді справи за скаргою К. А. на постанову окружної виборчої комісії одномандатного виборчого округу № 133 (Миколаївська область) по виборах народних депутатів України застосовувалися положення щодо поняття справедливого судового розгляду ст. 6 Європейської конвенції⁹.

Відповідно до ст. VI Конституції США "всі договори, які укладені чи будуть укладені від імені США, є вищим Законом країни, і судді в кожному штаті зобов'язані їх виконувати, навіть якщо в Конституції і законах будь-якого штату зустрічаються положення, які протирічать цьому". Що ж до імплементації міжнародних договірних норм, суди США проводять розмежування між самовиконуваними (self-executing) договорами, які діють самостійно, та несамовиконуваними (non-self-executing) договорами чи положеннями договорів, що не діють самостійно до прийняття відповідного законодавства. Як заявив головний суддя Маршал у справі *Foster v. Neilson*, договір повинен розглядатись судами як такий, що має рівну силу з актом законодавчого органу тільки тоді, коли він може діяти сам по собі, без допомоги додаткових законодавчих положень. У тих же випадках, коли положення договору є контрактним зобов'язанням, згідно з яким та чи інша сторона обіцяє здійснити певну дію, договір створює зобов'язання тільки для політичної гілки влади, а не для судів; законодавчі органи повинні реалізувати контрактні зобов'язання для того, щоб вони стали нормою права для суду¹⁰.

Як зазначалось в рішенні Верховного Суду Каліфорнії у справі *Sei Fujii*, при встановленні того, чи є договір самовиконуваним, суди визначають намір сторін, що підписали договір, як він виявляється у формулюваннях, котрі використовуються в договорі. Якщо ж договір нечіткий, можна також звернутись до обставин його укладення. Для того, щоб положення договору могло діяти без допомоги імплементуючого його законодавства і мало силу і дію закону, повинно бути зрозумілим, що ті, хто уклали договір, мали намір встановити норму, яка сама по собі могла би бути застосована судами¹¹. У цій справі, аналізуючи статті Статуту ООН, Суд зазначає, що в тих випадках, коли автори Статуту мали намір встановити положення, що діють без допомоги імплементуючого законодавства, вони застосовували зрозумілі і чіткі формулювання, які про такий намір свідчили. Наприклад, ст. 104 Статуту проголошує: "Організація має на території кожного з її членів таку правосуб'єктність, яка необхідна для здійснення її функцій та досягнення її цілей". Ст. 105 встановлює: "Організація наділена на території кожного з її членів такими привілеями та імунітетами, які необхідні для досягнення її цілей". Ці положення були визнані самовиконуваними у справі *Curran v. City of New York*¹².

Разом з тим, суди США не завжди застосовують навіть самовиконувані міжнародні норми з прав людини. Так, у справі *Stanford v. Kentucky* Верховний Суд США відмовився застосовувати ст. 6 (п. 5) МПГПП, згідно з якою "смертний вирок не вноситься за злочини, здійснені особами, молодшими за вісімнадцять років". Верховний Суд США відмовився інтерпретувати восьму поправку до Конституції, яка забороняє "жорстокі та незвичайні покарання", у світлі загальноновизнаних стандартів цивілізованого поведіння і застосував "американські стандарти цивілізованого поведіння"¹³.

Що ж до імплементації міжнародного звичаєвого права, Україна на законодавчому рівні не визначила конкретно своє ставлення до цього міжнародно-правово-

го джерела, хоч за ст. 8 Конституції в Україні визнається і діє принцип верховенства права, а не закону. Відповідно до Декларації про державний суверенітет України, визнається пріоритет загальноновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права¹⁴. Ст. 18 Конституції України декларує: "Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права". І хоч, як зазначає М. В. Буроменський, "перелік загальноновизнаних норм відсутній у міжнародному праві"¹⁵, такими загальноновизнаними нормами з прав людини можна вважати норми Загальної декларації прав людини, що вже стали міжнародними звичаєвими нормами.

Ратифікувавши Віденську конвенцію про дію міжнародних договорів 1969 р., Україна також визнала, що договір не є чинним, якщо в момент його укладення він суперечить імперативній нормі звичаєвого міжнародного права¹⁶. Під такою нормою розуміють норму, яка приймається і визнається міжнародним співтовариством держав в цілому, від якої недопустимі будь-які відхилення і яка може бути змінена тільки наступною нормою звичаєвого міжнародного права такого ж характеру (ст. 53). Звідси випливає, що оскільки належним чином ратифікований міжнародний договір має в Україні вищу юридичну силу від звичайного закону, закон України, який суперечить імперативній нормі звичаєвого міжнародного права, є також нечинним.

Про застосування міжнародного звичаєвого права в Конституції США мова не йде, однак США, як і інші країни звичаєвого права, вважають міжнародне звичаєве право частиною права країни. Як пише Г. М. Даниленко, ця група країн є моністичною по відношенню до звичаю, тобто відкритою для його застосування, та дуалістичною по відношенню до договору, тобто закритою для безпосереднього використання міжнародного договору¹⁷. У США такий підхід був підтверджений ще в рішенні Верховного Суду США 1900 р. у справі *The Paquete Habana*, де було заявлено, що у випадку відсутності договору, який можна застосувати до справи виконавчого чи законодавчого акта або до судового рішення, суди повинні звертатись до прецедентів та звичаїв цивілізованих націй, ...як достовірного підтвердження того, що є дійсно правом...¹⁸.

Про зобов'язання федеральних судів США застосовувати норми міжнародного права говориться і в справі *Fernandez v. Wilkinson*. Зокрема зазначається, що навіть якщо затримання на невизначений час іноземця, який підлягає депортації, не порушує Конституцію чи законів Сполучених Штатів, можна звернутись до суду зі скаргою щодо порушення норм міжнародного права. Тривале затримання заявника в тюрмі суворого режиму, попри те, що він не здійснив у цій країні жодного злочину, є незаконним. Це затримання є свавільним і порушує норми міжнародного звичаєвого права¹⁹.

Питання про застосування рішень міжнародних правозахисних органів в судовій практиці України відноситься до ширшої проблеми, яка зараз активно обговорюється науковцями та практиками - проблеми застосування прецедентного права в Україні. У "Методичних рекомендаціях для центральних органів виконавчої влади щодо застосування в законотворчій діяльності Конвенції про захист прав людини і основних свобод", підготованих Міністерством юстиції України, зазначається, що протягом 50 років контрольним органом Конвенції - Європейським судом з прав людини - в рішеннях, які ним приймалися, було детально роз'яснено кожну статтю Конвенції. Ці рішення становлять систему прецедентного права Європейського суду. Для держав-учасниць Конвенції знання і використання прецедентів суду, що сформувалися під час застосування її норм, є запорукою дотримання міжнародно-правових зобов'язань, які випливають з цього акту. Конкретні судові рішення формально обов'язкові тільки для тих держав, що виступають відповідачами в конкретних справах. Однак інші країни фактично керуються ними при оцінці відповідності внутрішнього правового порядку вимогам Конвенції. У ряді випадків ці рішення спонукали держави, які не були стороною у певній справі, до удосконалення свого законодавства і правозастосовчої практики. Крім

того, за трактуванням Європейського суду Конвенція - це не застиглий раз і назавжди документ, а живий договір, який підлягає тлумаченню з огляду на ситуацію, що склалася на певний час. На основі цього в "Методичних рекомендаціях" робиться висновок про те, що рішення Європейського суду можуть використовуватись не тільки у правотворчій, але й у правозастосовчій діяльності держави. Це є свідченням того, що в Україні починає складатися практика створення та застосування класичного прецедентного права. Сама ратифікація Європейської конвенції, а, отже, визнання її частиною національного законодавства свідчить про визнання на законодавчому рівні існування в державі прецедентного права, оскільки Європейська конвенція, на відміну від інших міжнародних договорів, є комплексним та складним правовим механізмом захисту прав людини, що включає судову практику Європейського суду²⁰.

Як аргумент на користь того, що в Україні визнане існування прецедентного права, наводять також Висновок Конституційного Суду України від 30 березня 1999 р. у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України "Про внесення змін до ст. 98 Конституції України вимогам ст.ст. 157, 158 Конституції України". У мотивувальній частині цього висновку зазначається, що за змістом ст. 159 Конституції України законопроект про внесення змін до Конституції України подається до Верховної Ради України згідно зі ст.ст. 154 і 156 Конституції України і розглядається Верховною Радою України лише за наявності висновку Конституційного Суду України щодо його відповідності вимогам ст.ст. 157 і 158 Конституції України. За відсутності висновку Конституційного Суду України Верховна Рада України розглядати такі законопроекти не може²¹. Ще раніше у Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень ч. 2 ст. 158 і ст. 159 Конституції України від 9 червня 1998 р. було також підкреслено необхідність попереднього висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції вимогам ст. ст. 157 і 158 цієї Конституції.

Оскільки США є державою з прецедентною системою права, суди можуть застосовувати і застосовують рішення міжнародних органів. Однак, як можна продемонструвати на прикладі справи *Breard* Верховного Суду США, Суд відмовив у задоволенні прохання Бреарда "примусити" США виконати припис Міжнародного Суду ООН стосовно вжиття заходів для того, щоб Анджел Франціско Бреард не був страчений, поки не буде винесене остаточне рішення Міжнародного Суду відповідно до розпочатої процедури²². Суд заявив, що виконавча влада, маючи повноваження у сфері зовнішніх зносин, може використати дипломатичні переговори, і якщо губернатор вирішить чекати рішення Міжнародного Суду, то це його прерогатива. Верховний Суд не прийняв того аргументу, що скарга Бреарда з посиланням на Віденську конвенцію про консульські зносини 1963 р. повинна бути розглянута в федеральному суді на тій підставі, що Конвенція - "вище право країни". На обґрунтування цього Верховний Суд, по-перше, навів положення, закріплене в самій Конвенції, яка передбачає, що права, гарантовані Конвенцією, "повинні бути застосовані відповідно до законів і правил держави, яка їх застосовує". По-друге, Суд зазначив, що Акт Конгресу є рівним договору, і якщо договір і федеральний закон суперечать один одному, останній за датою прийняття матиме перевагу²³.

Таким чином, в процесі імплементації міжнародно-правових актів з прав людини суди України, на відміну від судів США, не проводять розмежування між самовиконуваними та несамовиконуваними договорами, оскільки законодавство України ще не регулює діяльність судів щодо визначення самовиконуваності міжнародних договорів. Очевидно, що на початковому етапі імплементаційного процесу, на якому зараз перебуває Україна, коли маємо лише поодинокі випадки застосування судами міжнародно-правових норм, про таке розмежування в процесі імплементації говорити ще рано. З одного боку, необхідне проведення досліджень на предмет самовиконуваності міжнародно-правових актів²⁴. З іншого боку, сумніву піддається доцільність такого прямого застосування міжнародно-правових

норм. Як зазначає В. Н. Денисов, взаємодія міжнародного і внутрішнього права з практичної точки зору вимагає засвоєння норм міжнародного права таким чином, щоб вони могли практично застосовуватися у правовій системі і, насамперед, у необхідних випадках національними судами, а сама ідеологія міжнародного права не пов'язує пріоритет міжнародного права з його безпосередньою дією, вважаючи такий підхід ірраціональним²⁵. Разом з тим, існує судова практика держав, де міжнародно-правові норми застосовуються паралельно з національним правом або як принципи, у світлі яких застосовуються норми закону²⁶. Як свідчить практика, процес такого паралельного застосування норм міжнародного права з прав людини та норм національного законодавства судами України вже розпочався. Практика застосування міжнародно-правових норм з прав людини (договірних, звичаєвих та рішень міжнародних судових органів) судами США, як свідчать наведені вище справи, також не завжди послідовна, хоч в Конституції США, одній з найдавніших конституцій у світі, і визнається пріоритет міжнародних договорів над національним законодавством. На відміну від США, в Україні застосування міжнародного звичаєвого права та прецедентного права все ще залишається проблематичним.

¹Див.: Wright Q. Treaties as law in national courts // Treaties and executive agreements. Hearing before the Subcommittee on the Judiciary. - Wash (D.C.), 1958; Schwelb E. Some Aspects of the International Covenants on Human Rights of December 1966 // International Protection of Human Rights / Proceedings of the VII Nobel Symposium. - Stockholm, 1968; Усенко Е.Т. Международное и внутригосударственное право // Сов. ежегодник междунар. права, 1977. -М., 1978; Буткевич В.Г. Теоретические основы взаимодействия международного и внутригосударственного права: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. - К., 1980 тощо.

²Буроменський М.В. Застосування міжнародно-правових норм про права людини у внутрішньому правопорядку України // Вісник Академії правових наук України. - Харків, 1999. - № 1 (16). - С 86-94; Євінтов В. Пряме застосування міжнародних стандартів прав людини (Коментар до ст. 9 Конституції України) // Укр. часопис прав людини. -1998. - № 1. - С 27; Куц Г.Г. Застосування норм Європейської конвенції та прецедентно! практики Європейського суду з прав людини судами України // Вісник Верховного Суду України. - 2001. - № 2. - С. 53-56; Рабінович П., Раданович Н. Імплементация міжнародних договорів в Україні та гармонізація з ними національного законодавства (деякі загальнотеоретичні аспекти) // Вісник Академії правових наук України. - Харків, 1999. - № 1 (16). - С. 80-86; Раданович Н. Міжнародно-судові засоби імплементації Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод // Право України. -1999. - № 12. - С. 36-39; Цись Н.І. Імплементация норм міжнародного права у національне кримінальне законодавство України (Загальна частина) // Автореф. дис. ... канд.юрид.наук. - К., 1994; Шевчук С.

Європейська конвенція про захист прав та основних свобод: практика застосування та принципи тлумачення у контексті сучасного українського праворозуміння // Практика Європейського суду з прав людини: Рішення. Коментарі. -1999. - № 2. - С.236-237.

³Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму від 1 листопада 1996 р. № 9 // Постанови Пленуму Верховного Суду України (1995-1998). Правові позиції щодо розгляду судами окремих категорій цивільних справ / Відп. редактор П.І. Шевчук. - К., 1998. - С 51.

⁴Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Г.І. щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 16 листопада 2000 р.

⁵Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням жителів міста Жовті Води щодо офіційного тлумачення ст. 55, 64,124 Конституції України // Вісник Конституційного Суду України. -1998. - № 1. - С 36.

⁶Паліюк В.П. - Вказ. праця. - С. 55.

⁷Ухвали судової колегії в цивільних справах Миколаївського обласного суду від 7 червня та від 30 серпня 2000 р. // Наряд скасованих рішень районних судів Миколаївської області за 2000 р.

⁸Паліюк В. Забезпечення судами України права на справедливий судовий розгляд (Практика застосування судами України Конвенції про захист прав людини та основних свобод) // Права людини в Україні: стан справ, проблеми, перспективи / Редкол.: Ю.І.Сватко (голова) та ін. - К., 2003. - С 31.

- ⁹ Там само. - С. 30.
- ¹⁰ Foster v. Neilson, 1829, 2 Pet. 253, 314 (1829).
- ¹¹ Sei Fujii v. State, 38 Cal. 2d 718, 242 P. 2d 617 (1952).
- ¹² Curran v. City of New York, 191 Misc. 229, 77 N.Y.S. 2d 206, 212.
- ¹³ Stanford v. Kentucky, US. 361, 380 (1989).
- ⁴ Декларація про державний суверенітет України // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю.К. Качуренко. - 2-е вид. - К., 1992. - С. 11.
- ⁵ Буроменський М.В. - Вказ. праця. - С. 94.
- ⁶ Vienna Convention on the Law of Treaties // U.N.T.S. - 1969. - V. 331.
- ¹⁷ Даниленко Г.М. Международная защита прав человека. Вводный курс: Учеб. пособие. - М., 2000. - С. 58.
- ¹⁸ 175 U.S. 677 (1900).
- ¹⁹ Fernandez v. Wilkinson, 505 F. Supp. 787 (D. Kan. 1980).
- ²⁰ Див.: Паліок В.П. Рішення Європейського суду з прав людини і... - С. 54; Шевчук С. - Вказ. праця. - С. 236.
- ²¹ Висновок Конституційного Суду України від 30 березня 1999 р. у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України "Про внесення змін до статті 98 Конституції України вимогам статей 157, 158 Конституції України (вклад) // Право України. - 1999. - № 5. - С. 105-106.
- ²² Breard Case, 118 S.Ct. 1352 (1998).
- ²³ Див.: Breard Case, 118 S.Ct. 1352 (1998); Reid v. Covert, 354 U.S. 1, 18 (1957); Whitney v. Robertson, 124 U.S. 190, 194 (1888).
- ²⁴ Такі дослідження вже проводились в Росії. Див.: Даниленко Г.М. Применение международного права во внутренней правовой системе России: практика Конституционного суда // Государство и право. - 1995. - № 11; Алексеева Л.Б., Жуйков В.М., Лукашук И.И. Международные нормы о правах человека и применение их судами Российской Федерации: Практическое пособие. - М., 1996.
- ²⁵ Денисов В.Н. Статус міжнародних договорів в Конституції України // Вісник Академії правових наук України. - 1997. - № 1. - С. 34.
- ²⁶ Див.: Антонович М.М. Конвенція про захист прав людини та основних свобод у судах європейських держав та перспективи її застосування в Україні // Право України. - 2000. - № 8. - С. 45.

Стаття надійшла до редакції у вересні 2003 року